

Tadeusz OLEJARZ¹
Fryderyk CZEKAJ²

ZASADY KOMPLETOWANIE WOJSK OD STAROŻYTNOŚCI DO XIX WIEKU– ZARYS

Wojskowość w całości, w tym sztuka wojenna, nie była jednakowa w różnych okresach historycznych. Wraz ze zmianą warunków społeczno-ekonomicznych i rozwojem technicznym rodziły się nowe zasady kompletowania i szkolenia wojsk, co prowadziło do powstania jakościowo nowych armii. Oznacza to, że wojsko kształtuje się wraz z rozwojem państwa i służy określonej celowi. W starożytności wojsko służyło klasom panującym, niezależnie od tego czy było to pospolite ruszenie ludności, czy oddziały najemne, ponieważ było przez nie tworzone i kierowane. Wojskowość okresu średniowiecza kształtowała się w zależności od rozwoju własności i własnego doświadczenia poszczególnych krajów. W związku z rozwijającą się gospodarką typu feudalnego ewolucja wojska w zasadzie przebiegała od pospolitego ruszenia wolnych chłopów do tworzenia wojsk stałych i obowiązkowej służby lenników oraz od piechoty do jazdy rycerskiej jako podstawowego rodzaju wojska. Struktura polityczna Europy między XVI a XVIII wiekiem była szczególnie niestabilna - wojny przeciw Turkom oraz wojny domowe we Francji, Niderlandach i Anglii. Zmienił się też charakter samej wojny. Armia żołnierzy - obywateli, wsparta powszechnym entuzjazmem oraz zasadami promowania na wyższe szczeble zgodnie z zasługami, stała się we Francji elementem trwałym³. Czynniki te umocniły świadomość narodową, a także poczucie wspólnoty narodowej, zaangażowania, wspólnego interesu i jedności z państwem. Trzon sił zbrojnych stanowiła piechota uzbrojona w muszkiety z bagnietami, wyszkolona do walki w ściśle określonym szyku: szeregu, czworoboku lub kolumnie. Kawaleria pozostawała elitarną formacją wykorzystywaną do osłony, rekonesansu i ataków szarżą, artyleria stała się zaś istotną, w pełni mobilną częścią armii. Istotny rozwój sił zbrojnych zmierzał w kierunku przygotowania armii masowych, z pewnymi swoistymi cechami w poszczególnych państwach.

Słowa kluczowe: kompletowanie wojsk, zasady naboru, uzupełnianie armii.

1. KOMPLETOWANIE WOJSK W STAROŻYTNOŚCI

Rozkład ustroju wspólnoty pierwotnej rozpoczął proces przechodzenia od samorządnej organizacji zbrojnej całego narodu do organizacji niewielkich stałych armii. Armie uzupełniano wolnymi obywatelami, a jej liczebność zależała od wielkości państwa, a głównie od potrzeb prowadzonych wojen. Niezależnie jednak

¹Dr Tadeusz Olejarz, Zakład Nauk Humanistycznych, Politechnika Rzeszowska, ul. Podkarpacka 1, 35-082 Rzeszów, tel. 17 743-23-37, e-mail: olejarz@prz.edu.pl

²Gen. dyw. Fryderyk Czekaj, Zakład Nauk Humanistycznych, Politechnika Rzeszowska, ul. Podkarpacka 1, 35-082 Rzeszów, tel. 17 743-23-37

³J. Baszkiewicz, S. Meller, *Rewolucja francuska 1789-1794. Społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 1983, s. 272-286.

od wielkości państwa armia stała nie wystarczała do prowadzenia dość częstych wojen. Dlatego też w czasie prowadzonych wojen i wypraw odwoływano się do pospolitego ruszenia. Pospolite ruszenie, jak i armia stała, składało się z jednego rodzaju wojska - piechoty. Jego liczebność w każdym państwie wynosiła 8-10 tys. ludzi, z wyjątkiem Chin, gdzie w VII-V wieku p.n.e. stan armii wynosił 40-50 tys.

Kawaleria była niewielka i uzupełniana, podobnie jak załogi okrętów bojowych i wozów bojowych, wyłącznie spośród grona właścicieli niewolników. Okresy służby wojskowej stałego stanu osobowego nie były jednakowe. Podstawowa masa wojowników służyła niedługo, jedynie ochrona osobista oraz sługi królów i faraonów służyli bezterminowo.

Wyszkolenie wojska było na nierównym poziomie: oczywiście najslabiej wyszkolone było pospolite ruszenie. W VI-IV wieku przed naszą erą w wielu państwach, w szczególności w Grecji i Rzymie, zaczęły powstawać armie stałe w formie milicji niewolniczej - wyższy etap w sposobie kompletowania armii. Na podstawie tego systemu uzupełniania tworzone armie z wolnych obywateli, którzy już w wieku od 17-20 lat pełnili służbę wojskową i podlegali temu obowiązkowi do 50, a niekiedy do 60 roku życia. Zakres ich obowiązków w czasie pełnienia służby określano w zależności od stanu majątkowego. Najbogatsi zajmowali stanowiska dowódcze w armii i flocie, pokrywając koszty niezbędnej broni i wyposażenia okrętów czy wozów bojowych. Bogaci odbywali służbę również w jeździe, mając własną broń, ochronę i konia. Drobnicy właściciele wchodziłi w skład ciężkozbrojnej piechoty, niezamożni i biedacy, uzbrojeni na własny koszt, tworzyli lekkozbrojną piechotę. Służba wojskowa każdego obywatela, na przykład w Grecji lub Rzymie, była traktowana nie tylko jako obowiązek, lecz również jako zaszczyt. Nawet najbogatsi nie mogli bez odbycia służby wojskowej piastować stanowisk społecznych. Tylko długa i sumienna służba torowała drogę do wysokich stanowisk społecznych, a zatem i do powszechnego szacunku.

Stan liczebny armii rozwiniętych państw nie był stały. W czasie pokoju liczyła ona 10-15 tys. ludzi. Natomiast w czasie działań wojennych ich liczebność zwiększała się znacznie osiągając 50 tys. i więcej. Armie uzupełniano, powołując do jej szeregów zawczasu przeszkolone kontyngenty, podlegające obowiązkowi służby wojskowej. Po zakończeniu wojny zwalniano je ze służby i co pewien czas powoływano na okresowe szkolenie.

Milicja niewolnicza, kompletowana na zasadzie stanu majątkowego, nie miała jednorodnego, ujednoliconego uzbrojenia. Utrudniało to zaopatrywanie wojska w czasie wojen i wypraw. Co więcej, niezamożni obywatele, nie mając środków na własne utrzymanie i nabycie broni, niejednokrotnie manifestowali swoje niezadowolenie z wojen. Była to jedna z przyczyn tego, że w końcu V w. p.n.e. Grecja, a w II w. p.n.e. Rzym zrezygnowały z niewolniczej milicji i przeszły do nowego, najemnego⁴ systemu uzupełniania armii. Przejście to uwarunkowane było

⁴Wojsko najemne (najemnicy) – formacja wojskowa składająca się z ochotników walczących za pieniądze, najczęściej w służbie obcego wojska dla danego państwa, miasta, władcy lub jakiejś organizacji, a nawet osoby prywatnej. Wojska te można wynająć do walki w praktycznie dowolnej sprawie, ponieważ te formacje nie kierują się idealizmem. W tym kontekście najemnicy to ludzie, dla których wojna jest zawodem, z którego czerpią środki do życia (żołd) i wzbogacenia się. Ważną rzeczą jest, aby daną formację określić mianem najemników, zasada dobrowolności służby i pobierania żołdu przez żołnierzy służących w

również okolicznością, że służba wojskowa, zwłaszcza w czasie wojny, zaczęła zbyt ciężko wpaść w kieszenie właścicielom niewolników, którzy stopniowo wykupywali się od niej. Tak więc na początku zalegalizowano instytucję płatnego zastępstwa, następnie zaś całkowitego wykupienia się ze służby wojskowej – służba nie była już obowiązkiem obywatelskim, lecz zawodem.

Rezygnacja z milicyjnego systemu uzupełniania i przejście do najemnictwa wpłynęło na gruntowną zmianę charakteru armii. Werbunek żołnierzy z terenów podbitych prowincji oddziałował na naruszenie jednolitego dotychczas składu narodowościowego armii, co odbiło się na bojowych cechach najemników. Wcześniej większość żołnierzy walczyła o interesy swego państwa, a w wojskach najemnych zawodowi żołnierze musieli walczyć o obce interesy.

Aby mieć pewniejsze i bardziej zdyscyplinowane wojsko, zdolne do prowadzenia wojen, zaczęto na przykład w Rzymie werbować najemników nie tylko spośród obywateli swego państwa i podbitych prowincji, lecz również obywateli innych państw. Kilkumiesięczny dotychczas termin służby wojskowej zwiększano przy tym do 10-15 lat. Wojownicy otrzymywali stały żołd, a przy zwalnianiu ze służby wojskowej przydzielano im ziemię i prawo do udziału w zdobyczych wojennych.

Systemy uzupełniania armii w starożytności ulegały stale zmianom. Z początku armie te uzupełniano na zasadzie cenzusu majątkowego wszystkimi wolnymi obywatelami państwa. Służba wojowników, z wyjątkiem sług i ochrony osobistej, była krótkoterminowa. W czasie wojny powoływano do wojska niezbędny kontyngent pospolitego ruszenia. Następnie uzupełniano armie również na zasadzie cenzusu majątkowego obywatelami swego państwa, którzy podlegali obowiązkowi służby wojskowej już w wieku 17-20 lat i pozostawali w armii do 50-60 roku życia. Służbę wojskową traktowano jako zaszczytny obowiązek. W końcu armie uzupełniano na zasadzie werbunku – najmu obywateli nie tylko własnego państwa, lecz także z innych państw.

2. KOMPLETOWANIE WOJSK W ŚREDNIOWIECZU

Koniec starożytności i upadek cesarstwa zachodniorzymskiego nie oznaczał, że natychmiast ukształtował się świat średniowiecza z jego filozofią, strukturami władzy, życiem codziennym. Był to proces długotrwały, a każde kolejne stulecie epoki przynosiło zmiany w różnych dziedzinach życia – od kwestii ustrojowych po sztukę wojenną. Walczono między sobą o kształt granic świeżo powstałych krajów (jedne kraje próbowały podbijać drugie) oraz zmagano się z kolejnymi najeźdźcami, którzy pojawiali się w Europie.

Zmiany zachodzące w stosunkach społeczno-ekonomicznych oraz gospodarczy i polityczny podział państwa doprowadziły do podziału również w dziedzinie wojskowości, do transformacji zasad organizacji i kompletowania armii. Jednolita armia państwowa, odpowiednio zorganizowana i zdyscyplinowana przestała istnieć, zastąpiło ją feudalne pospolite ruszenie⁵, będące zlepkiem samodzielnych oddziałów wielkich feudałów, w zasadzie niezależnych od centralnej władzy królewskiej. Wszelkie wysiłki władzy centralnej, mające na celu zwalczenie tego zjawiska były

takich oddziałach. <https://www.wattpad.com/story/2872919-analiza-strategiczna-dotycz%C4%85ca-wojsk-najemnych> (dostęp 10.02.2016).

⁵T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, t. I, Lwów 1923, s. 62-114.

bezwolne, ponieważ nie stać ją było, uzbroić i utrzymać na koszt państwa jednolitą scentralizowaną armię.

W związku z pozbawieniem wolności i zubożeniem chłopstwa we wszystkich prawie krajach rolniczych rola piechoty zmalała do reszty i głównym rodzajem wojska stała się kawaleria, która decydowała o wyniku wszystkich walk⁶. W krajach Europy zachodniej podstawowy rodzaj kawalerii stanowiła ciężka jazda rycerska.

Przewaga jazdy rycerskiej wynikała nie tyle z jej własnych zalet (jeźdźcy byli szybsi i groźniejsi od piechurów), co ze złej jakości piechoty. Aczkolwiek we wszystkich armiach zachodnioeuropejskich piechota przewyższała pod względem liczebnym jazdę, jednak była ona tylko źle uzbrojonym tłumem, którego nawet nie próbowano zorganizować. Piechura zresztą nie uważano za wojownika, ponieważ piechota składała się z tych, kogo nie stać było na nabycie konia, a więc przede wszystkim z chłopów pańszczyźnianych i czeladzi. Nie mająca ani należytego wyszkolenia wojskowego, ani uzbrojenia ochronnego, wyposażona jedynie w najprostszą broń, piechota tylko dzięki swemu głębokiemu ugrupowaniu mogła czasami oprzeć się gwałtownym atakom lekkiej jazdy, nie mogła natomiast stawić skutecznego oporu jeździe rycerskiej.

Wojska czasów średniowiecza ulegały przemianom zgodnym z duchem czasu. Kiedy upadło Imperium Romanum na Zachodzie⁷, wiele jednostek dawnej armii rzymskiej stopniowo weszło w skład struktur militarnych powstających barbarzyńskich królestw. W tym niespokojnym czasie nie było jeszcze dokładnie określonych ról społecznych (np. rycerza obrońcy), jak to miało miejsce kilka wieków później. Każdy wolny mężczyzna mógł czuć się odpowiedzialnym za obronę określonego terytorium. Świadczy to o słabym rozwarstwieniu wczesnośredniowiecznego społeczeństwa.

Wizygoccy królowie Hiszpanii⁸ powoływali pod broń świeckich i duchownych, bogatych i biednych. Szczególnie cenili sobie dawnych osadników rzymskich ze względu na ich wykształcenie. Podobnie czynili inni władcy europejscy. Do działań ofensywnych powoływano do służby wojskowej wyselekcjonowaną grupę mieszkańców wsi i miast. Pozycja króla była w tym czasie silnie powiązana z funkcją wodza. Wpływały na to migracje ludów, kształtowanie się państw i towarzyszące tym procesom wojny. Władcy otaczali się wiernymi sobie wojownikami należącymi do tzw. królewskiej drużyny. Pozostawała ona na utrzymaniu władcy, była przez niego uzbrajana i żywiona. Jej członkowie mieli też zapewniony udział w łupach. W zamian za to zobowiązywali się do lojalności i ofiarności wobec władcy.

Jednak wzrost roli konnicy miał swoje konsekwencje. Wyposażenie jeźdźcy był droższy niż piechura. Wydatki na utrzymanie armii konnych przerastały możliwości rządzących. Także sami jeźdźcy mieli problemy z zakupem potrzebnego uzbrojenia. Zmieniono zatem podejście do utrzymania drużyny przez władcę. Wykształcił się system wasalno-lenny. Wybrani wojownicy otrzymywali od swych zwierzchników (seniorów) nadania ziemskie zwane lennami stając się wasalami. W zamian za nadanie ziemskie składali swemu seniorowi hołd lenny (przysięga wierności) i

⁶ B. Miśkiewicz, *Podstawowe etapy rozwoju polskich sił zbrojnych do połowy XV w.*, Studia i Materiały do Historii Wojskowości, t. XXV, Wrocław 1983, s. 50-60.

⁷ J. Vogt, *Upadek Rzymu*, Warszawa 1993, s. 191-197.

⁸ R. Collins, *Hiszpania w czasach Wizygotów*, Warszawa 2007, s. 409-711.

zobowiązywali się stawić na jego wezwanie do walki. Uzbrojenie musieli sobie zapewnić sami z zysków płynących z otrzymanych ziem. W taki sposób narodził się system sprawowania władzy oparty na seniorach i wasalach oraz nowy typ wojowników – rycerze, którzy stanowili podstawową siłę militarną.

Seniora i wasala łączył system obopólnych zobowiązań. W zamian za ziemię i opiekę wasal był zobowiązany służyć na rzecz pana, tak w czasie wojny, czy w zamkowym garnizonie. Niejednokrotnie pan lenny miał także nad sobą zwierzchnika – seniora, na rzecz którego sam pełnił służbę rycerską. Ciąg tych powiązań zamykał władca. Średniowieczne zjawisko tzw. drabiny feudalnej wpływało także na możliwości militarne ówczesnych państw. Wasale byli zobowiązani do służby zbrojnej swojemu seniorowi - do 40 dni w roku, a jeśli ten wyruszał na wojnę wraz z królem, to i oni musieli stawić się ze swym seniorem.

W ten sposób wraz z rozwojem stosunków feudalnych zmienił się także system kompletowania wojsk: zamiast dawnego pospolitego ruszenia wolnych chłopów i koczowników pojawiło się pospolite ruszenie wielkich feudałów i ich wasalów⁹.

3. KOMPLETOWANIE WOJSK W XVI-XVIII WIEKU

W czasach nowożytnych zmieniły się także sposoby rekrutacji armii. W XVI w. nadal funkcjonowały wojska najemne będące własnością kondotierów¹⁰ – najczęściej włoskich, szwajcarskich lub południowoniemieckich przedsiębiorców, świadczących usługi swoimi wojskami każdemu, kto zapłacił odpowiedni żołd. Niezależnie od wcześniej wspomnianych wojsk zaczęto tworzyć wojska zaciężne, organizowane przez oficerów na podstawie listów zaciężnych wystawionych przez władcę. Żołnierze służyli za żołd, przez dokładnie sprecyzowany czas, a podporządkowani byli tylko wystawcy listu zaciężnego i w jego imieniu walczyli. Do tego rodzaju wojska rekrutację prowadzono spośród ochotników z różnych warstw społecznych, zachęcanych perspektywą szybkiego zarobku, a także awansu społecznego. Żołnierze wojsk zaciężnych utrzymywani byli z żołdu, a ten często był wypłacany nieregularnie, żołnierze częstokroć siłą pobierali kontrybucję od ludności cywilnej¹¹.

Problemy z regularnością wypłaty żołdu spowodowały, że na Zachodzie pod koniec XVII w. obowiązek utrzymania armii wzięło na siebie państwo. Jego administracja dzięki biurokratycznemu systemowi fiskalnemu była w stanie utrzymywać liczną stałą armię zarówno w czasie wojny, jak i pokoju.

Państwo gwarantowało żołnierzom żołdu oraz zaopatrzenie w broń i amunicję, umundurowanie i oporządzenie, konie oraz inne niezbędne do działania wyposażenie. Rozpoczęto tworzenie szkół wojskowych z zadaniem edukowania kadry oficerskiej dla potrzeb ówczesnej armii królewskiej.

Od początku XVIII w. w Europie Zachodniej nastąpiły zmiany w systemie rekrutacji armii. Odchodzono od wojsk zaciężnych na rzecz tworzenia siły zbrojnej, w której większość stanowiliby obywatele danego państwa. Armie najczęściej

⁹ A. Grabski, A. Nadolski i inni, *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864*, t. I, Warszawa 1966, s. 23-28.

¹⁰ Kondotier - w okresie od XIV do XVI w. dowódca oddziałów wojsk najemnych w służbie miast lub dworów książęcych, który na własny rachunek werbował ludzi do swojego oddziału. <http://sjp.pwn.pl/sjp/kondotier;2473044.html> (dostęp 13.01.2016).

¹¹ Szerzej zob. M. Kukiel, *Zarys historii wojskowości w Polsce*. London 1993, s. 67-92.

opierały się na ochotniczym naborze prowadzonym przez werbowników głównie wśród ludności miast i miasteczek¹². Z czasem armie potrzebowały coraz większej liczby żołnierzy. Wprowadzono przymusowy pobór rekrutów spośród ludności wiejskiej i plebsu miejskiego¹³. Początkowo rekruci stawali się żołnierzami na całe życie, jednak z czasem państwa określały długość służby wojskowej (np. Rosja na 25 lat). Poszczególnym regimentom przydzielano okręg rekrutacyjny (np. pruski kanton), w którym dokonywano werbunku do oddziałów. Dzięki zastosowaniu nowego systemu poboru obywatele państw stanowili w armiach ponad 60% stanu osobowego żołnierzy¹⁴. Tym samym powstały w XVIII w. armie narodowe¹⁵.

4. SCHYLEK XVIII ORAZ XIX WIEK

Zwiększenia się liczby i skali wojen determinowało permanentne zmiany we wszystkich dziedzinach wojskowości. Najpierw zaczęły się zmieniać zasady kompletowania, ponieważ starej zaciężnej armii feudalnej nie można było stawiać poważniejszych celów wojennych. Dlatego też dążono do tworzenia masowych armii, zdolnych do rozwiązywania zadań tak politycznych jak i strategicznych.

Taka armia jako pierwsza została powołana we Francji. Na mocy prawa o powszechnym obowiązku wojskowym, wprowadzonym w 1793 r., powołaniu do wojska podlegali wszyscy nadający się do służby kawalerowie w wieku od 18 do 25 lat¹⁶. Wiosną 1794 r. liczebność francuskiej armii wynosiła 1 mln. 200 tys. żołnierzy. Przejście do systemu kompletowania armii na zasadzie powszechnego obowiązku zapewniało utworzenie jednorodnej pod względem narodowościowym dobrze wyszkolonej siły zbrojnej. Główną korzyścią tego systemu kompletowania było przede wszystkim to, że umożliwiał on gwałtowne zwiększenie liczebności armii. Polegało to na tym, że do służby w armii powoływano całą ludność kraju, okres zaś służby wynosił do 2-6 lat. System ten generował znaczne nadwyżki przeszkolonych

Wyniki kompletowania na zasadach nowego systemu i jego zalety, które dały się poznać w wojnach prowadzonych przez Francję pod koniec XVIII i na początku XIX w., były tak oczywiste, że system ten zaczęły kolejno wprowadzać inne państwa (Prusy, Austria, a w połowie XIX w. również Rosja)¹⁷.

Przyjęty system kompletowania armii zachował się w zasadzie we Francji również w ciągu lat następnych¹⁸. Wprowadzone w późniejszym okresie zmiany dotyczyły czasu służby i umożliwiały wykupywanie się od niej lub wystawianie zastępcy¹⁹.

5. ZAKOŃCZENIE

¹²*Ibidem*, s. 197-199., L. Ratajczyk, *Historia wojskowości*, Warszawa 1980, s. 100-103.

¹³J. Dąbrowski, *Krytyczny rys wojny 1866 roku w Niemczech i we Włoszech*, Warszawa 1952, s. 25.

¹⁴Szerzej zob. M. Kukiel, *Dzieje wojska polskiego w dobie napoleońskiej*, Warszawa 1953.

¹⁵J. Brun, *Narodziny armii narodowej*, Warszawa 1956, s. 124.

¹⁶J. Sikorski, *Zarys historii wojskowości powszechnej do końca wieku XIX*, Warszawa 1975, s. 439, R. Bielecki, *Wielka armia*, Warszawa 1995, s. 334-337.

¹⁷M. Trąbski, *Zasady konskrypcji w armii Królestwa Polskiego na tle ówczesnych metod uzupełniania wojska*, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 12 (63)/2 (235), s. 9-11.

¹⁸J. Keegan, *Wodzowie bez tajemnic*, Warszawa 2002, s. 110-112.

¹⁹J. Sikorski, *op. cit.*, s. 439.

Zapewnienie państwu trwałego bezpieczeństwa i integralności terytorialnej zaliczane jest do podstawowych zadań jego organów. Obrona państwa wymaga odpowiednich zasobów ludzkich i materiałowych, a nade wszystko sprawnej organizacji administracji państwa, w tym i sił zbrojnych²⁰.

Najważniejszymi zadaniami, którymi musiano się zająć na przestrzeni dziejów było uporządkowanie prawnych podstaw organizacji wojska i jego władz oraz opracowanie i zaimplementowanie zasadach rekrutacji i uzupełniania sił zbrojnych, ponieważ odpowiedni materiał ludzki zapewniał stworzeniu licznej, walecznej i zdyscyplinowanej armii²¹.

Konflikty między państwami skłaniały do refleksji nad zasadami rekrutacji, organizacją wojsk, władz wojskowych odpowiedzialnych za przygotowania obronne i przeprowadzenia zmian eliminujących przyczyny niepowodzeń.

LITERATURA

- [1] Baszkiewicz J., Meller S., *Rewolucja francuska 1789-1794. Społeczeństwo obywatelskie*, Warszawa 1983.
- [2] Bielecki R., *Wielka armia*, Warszawa 1995.
- [3] Brun J., *Narodziny armii narodowej*, Warszawa 1956.
- [4] Collins R., *Hiszpania w czasach Wizygotów*, Warszawa 2007.
- [5] Dąbrowski J., *Krytyczny rys wojny 1866 roku w Niemczech i we Włoszech*, Warszawa 1952.
- [6] Gierowski W., *Królewsko-polska Komisja Wojskowa (1917-1918)*, Warszawa 1931.
- [7] Grabski A., Nadolski A. i inni, *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864*, t. I, Warszawa 1966.
- [8] <http://sjp.pwn.pl/sjp/kondotier;2473044.html>.
- [9] <https://www.wattpad.com/story/2872919-analiza-strategiczna-dotycz%C4%85ca-wojsk-najemnych>
- [10] Keegan J., *Wodzowie bez tajemnic*, Warszawa 2002.
- [11] Korzon T., *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, t. I, Lwów 1923.
- [12] Kukiel M., *Dzieje wojska polskiego w dobie napoleońskiej*, Warszawa 1953.
- [13] Kukiel M., *Zarys historii wojskowości w Polsce*, London 1993.
- [14] Marszałek P.K., *Najwyższe władze wojskowe w systemie ustrojowym II Rzeczypospolitej*, Wrocław 2011.
- [15] Miśkiewicz B., *Podstawowe etapy rozwoju polskich sił zbrojnych do połowy XV w.*, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. XXV, Wrocław 1983.
- [16] Molenda J., *Piłsudzczy a narodowi demokraci 1908-1918*, Warszawa 1980.
- [17] Ratajczyk L., *Historia wojskowości*, Warszawa 1980.
- [18] Sikorski J., *Zarys historii wojskowości powszechnej do końca wieku XIX*, Warszawa 1975.

²⁰ P.K. Marszałek, *Najwyższe władze wojskowe w systemie ustrojowym II Rzeczypospolitej*, Wrocław 2011, s. 341.

²¹ W. Gierowski, *Królewsko-polska Komisja Wojskowa (1917-1918)*, Warszawa 1931, s. 17.

[19] Trąbski M., *Zasady konskrypcji w armii Królestwa Polskiego na tle ówczesnych metod uzupełniania wojska*, Przegląd Historyczno-Wojskowy 12 (63)/2 (235).

[20] Vogt J., *Upadek Rzymu*, Warszawa 1993.

RULES OF COMPLETING FORCES FROM ANCIENT TO XIXCENTURY - OVERVIEW

Military in its entirety, including the art of war, was not the same in different historical periods. With the change of socio-economic and technological development created new rules of completion and training of troops, which led to the emergence of a qualitatively new army. This means that the army is formed with the development of the state and serves a purpose. In ancient times, the army served the ruling classes, regardless of whether it was a mass movement of the population, or mercenary troops, because it was created by it and directed. Military medieval period developed depending on the development of the property and the personal experience of individual countries. Due to the growing economy of the feudal type of military evolution basically ran the militia free peasants to create a permanent army and national service vassals and infantry to ride a knight as a basic kind of army. Political structure of Europe between the sixteenth and eighteenth centuries was particularly unstable - the war against the Turks and the civil wars in France, the Netherlands and England. Also changed the nature of the war itself. Army - citizens, supported by a common enthusiasm, and the principles of promoting higher levels according to the merits, has become a permanent part of France. These factors have strengthened the national consciousness and the sense of national community, commitment, common interest and unity of the state. The core of the armed forces was the infantry armed with muskets with bayonets, trained to fight in a specific pattern: line, quadrilateral or column. The cavalry remained an elite formation used for the cover, reconnaissance and attacks the charge, artillery and became a significant, fully mobile part of the army. A significant development of the armed forces heading towards the preparation of mass armies, with some specific features in individual countries.

Keywords: completing of troops, the rules of recruitment, replenishment army.

DOI:10.7862/rz.2016.hss.46

Przesłano do redakcji: styczeń 2016

Przyjęto do druku: wrzesień 2016